

Др Марица МАЛОВИЋ - ЂУКИЋ

Још једном о настијанку нахије Пива

Овај рад је покушај да се на основу литературе, објављених и необјављених извора, као и топономастичке грађе прикаже настанак и развој нахије Пиве.

У Херцеговачком дефтеру из 1476/77. године први пут се помиње нахија Пива и пописана је као *Нахија Пива друџи назив Бања*.¹ У историјској науци постоји мишљење да су заједно пописане нахија Бањани и нахија Пива у Херцеговачком дефтеру из 1477. године.²

У дубровачкој грађи помињу се двојица Бањана која су се задужила у Дубровнику седамдесетих година XIV века. Занимљиво је истаћи да се та иста двојица Бањана јављају и 1477. године као старешине два катуна у нахији *Пиви друџи назив Бања*. Крајем октобра 1473. године задужио се у Дубровнику неки Вукац Вуковић код влаха Илије Хераковића из Бањана на суму од 120 дуката.³ Такође се Илија Хераковић јавља 1477. године као старешина катуна у нахији *Пива друџи назив Бања*, под називом џемат Илије сина Херака са 28 кућа који зимују у Велимљу, а летују у Рагату.⁴ Почетком јула 1470. године влах Радашин Грубачевић из Бањана узео је на зајам у Дубровнику 44 дуката код Радича Вуковића.⁵ Исти се јавља у нахији Пиви 1477. године као старешина катуна под именом Радашин, син Грбача (Грубача).⁶ То је вероватно Радашин Грубачевић. Наведени примери показују да се друштвени углед стицао богатством, а тако и старешинство у кату.⁷

Међутим, људи из Пиве у дубровачкој грађи и пре 1477. године потицали су »из Бањана из Пиве дио Босне«. У дубровачком документу из средине фебруара из 1467. године помиње се у Дубровнику неки »Ратко Радишић из Бањана из Пиве дио Босне« (*Ratchus Radisich de Vagnana de Pive de partibus Bosne*).⁷ Међутим, није наведено да је влах. Према томе Бањани и Пива били су повезани и пре 1477. године.

1 А. Аличић, *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985, 70-80.

2 Б. Храбак, *Никшић до њочейка XIX века*, Београд 1997, 38.

3 I. Воје, *Delež hercegovskih vlahov v kreditni trgovini srednjeveškega Dubrovnika*, *Zgodovinski časopis XXXI*, Ljubljana 1977, 474.

4 А. Аличић, *Poimenični popis*, 71. Изгледа да је овај катуна припадао нахији Бањанима, а не нахији Пиви, јер на то указују топоними који се јављају као летње односно зимско станиште.

5 I. Воје, *Delež hercegovskih vlahov*, 474.

6 А. Аличић, *Poimenični popis*, 77.

7 HAD, *Diversa Notariae* (Div. Not.) fol.142-143, 15 II 1467 ; М. Маловић-Ђукић, *Пива у средњем вијеку*, Четиристо година Манастира Пива, Зборник радова са Научног скупа одржаног у Плужинама 16. и 17. јула 1987, Титоград 1991, 47-48.

У топономастици Пиве до данас су сачувани топоними који говоре о повезаности Бањана и Пиве, а воде вероватно порекло из средњег века. У два различита краја у Пиви јавља се исти топоним под називом Бањски катун. Тако се, на пример, именује један предео у селу Пишчу. Други пример је област у Пиви између планине Тодорова дола и Студене која се такође назива Бањски катун.⁸ Поставља се питање зашто су ове две нахије заједно пописане 1477. године (*Нахија Пива друји назив Бања*) и зашто се Пивљани пре овог пописа називају Бањанима односно Пивљанима. Истина, ради се о релативно кратком временском растојању од свега десетак година.

Има научника који сматрају да су становници нахије Пиве населили Бањане, иако они нису улазили у проблематику самог назива нахије Пиве или Бање.⁹ У раније наведеном раду¹⁰ са опрезом сам констатовала обрнут процес, тј. да су становници Бањана населили Пиву. Међутим, у обзир долазе и другачија тумачења. Можда је нахија Пива улазила у територију Бањана, или се процес обрнуто одвијао. На ту особеност османске администрације већ је одавно указано у историјској науци.¹¹ Постоји тешкоћа код оваквих констатација јер се овде ради о влашкој нахији чије се становништво бави сточарством и има покретна летња и зимска станишта. Уз то потребно је истаћи да је Пива планинска област, те су се њени становници бавили сточарством и имали влашки статус, а веома су касно прешли на седелачки начин живота и почели да се баве земљорадњом. У прилог томе говорили мали број влаха из Пиве у кредитној трговини у Дубровнику кроз цели XV век. За разлику од њих, бројно је учешће Бањана¹² и Дробњака¹³ у кредитној трговини у Дубровнику који су се у том периоду седентаризовали. Међутим, нисмо увек сигурни, да ли је једна нахија улазила у територију друге нахије. Постоји могућност да су само користила заједничка летња, односно зимска станишта, и тада се није радило о уласку једне у територију друге нахије. Томе у прилог говоре и наведени топоними у Пиви (Бањски катун). Вероватно је реч о летњим стаништима влаха Бањана у нахији Пиви. Таквих примера имамо код других нахија у Херцеговачком санџаку.¹⁴ Овде се, вероватно, из катуна Бањана издвојио односно отцепио катун

8 До ових сазнања дошла сам истраживањем на терену. М. Маловић-Ђукић, *Пива у средњем веку*, 49. Планина Студена је данас гранична област између Пиве и Дробњака.

9 О. Благојевић, *Пива њрирода, историја, географија, револуција*, Београд 1971, 697 нап. 5. Он није располагао дубровачком архивском грађом, а Херцеговачки дефтер није био објављен.

10 М. Маловић-Ђукић, *Пива у средњем веку*, 48 нап. 38.

11 О. Зиројевић, *Попис цизије београдске области 1640/41*, Историјски часопис XLIV, Београд 1977, 231 нап. 20. Истина, ту се радило о две суседне нахије. Аутор наводи литературу о поменутој проблему.

12 I. Воје, *Delež hercegovskih vlahov*, 474. Бањани су од свих влашких скупина били најнапреднији што се види из њиховог трговачког пословања у Дубровнику. Били су најбројнији у Дубровнику, где се јављају као дужници и повериоци.

13 М. Маловић-Ђукић, *Прилози историји Дробњака у средњем веку*, Гласник Завичајног музеја 1, Пљевља 1999, 150-154.

14 М. Маловић-Ђукић, *Дробњак њод њиурском влашћу*, Гласник Завичајног музеја 2, Пљевља 2001, 118-119. Топоним Љубишна, данас планина Љубишња у близини Пљеваља, била је заједничко летње станиште катуна Богдана сина Братуловог, старешине катуна од 25 кућа у нахији Комарници

Пива. То је била честа појава, то јест гранање катуна или израстање нових средином XIV, а посебно у првој половини XV века како закључује Десанка Ковачевић.¹⁵ Она је на основу дубровачке архивске грађе из тридесетих година XIV века пронашла три нова катуна који су израсли из катуна Бањана. Све то говори у прилог закључку да се вероватно у том процесу и катун Пива издвојио од катуна Бањана. Као што смо нагласили, Пива је планинска област и сигурно да њени становници, који су се углавном бавили сточарством, нису били седентаризовани непосредно пред пад под турску власт, за разлику од њиховог матичног катуна Бањана, па отуда и заједнички попис нахије Пиве и Бањана 1477. године. Поред тога, како смо већ раније навели, Пива и Бањани имали су заједничка зимска а пре свега летња станишта. На то указује топоним у Пиви под називом Бањски катун.

Процес територијализације влаха у нахији Пиви није био завршен до краја XV века. Да се катун Пива отцепио односно издвојио од катуна Бање или Бањана, показују процеси у суседној нахији Комарници, односно Дробњаку.

Изгледа да се и у нахији Пиви одвијао сличан процес као у суседној нахији Комарници, где су из летњих станишта нахије Комарнице у Језерима, испод Дурмитора, настала села у оквирима исте нахије Комарнице, односно области Дробњака.¹⁶ То су процеси дугог трајања. Овај процес у Дробњаку одвијао се до средине прошлог века. У Пиви је то било друкчије, овде се из летњих станишта катуна Бањана, односно нахије Бањана (Бање) формирао други катун или друга нахија Пива. Ми не знамо колико је тај процес трајао и када се завршио.

Нахија Пива се разликује од суседних нахија по одређеним процесима који се код ње јављају касније. Она није била захваћена процесом исламизације нешто пре 1477. године, за разлику од суседне нахије Комарнице која је била обухваћена исламизацијом још у време Иса-бега. Почеци исламизације управо се везују за

и катуна Иваниша, сина Цветка, старешине катуна од 31 куће у нахији Кукањ (А. Алић, *Poimenični ropis*, 33, 61). Према томе, планина Љубишња у близини Пљеваља била је заједничко летње станиште влаха два катуна из две различите нахије (Комарнице и влаха Кукња). Ово је само један од примера, а има их више на територији Херцеговачког санџака.

15 Д. Ковачевић, *Средњовековни каџунско дубровачким изворима*, Симпозијум о средњовековном катуну одржан 24. и 25. новембра 1961 г., Сарајево 1963, 129-130. Катун који су се издвојили из катуна Бањана: катун Јурека Јунаковића (1387), катун Драгаша (1422), и катун Херака Дражиновића (1428).

16 На ову појаву одавно је указано у историјографији. Бранислав Ђурђевић је истраживањем на терену у Дробњаку (у селу Комарници код Шавника и селима смештеним на Језерској висоравни под Дурмитором) дошао до ових података, Б. Ђурђевић, *Територијализација каџунске организације до краја XV века (каџун - кнежина - њелеме)*, Симпозијум о средњовековном катуну одржан 24. и 25. новембра 1961, Сарајево 1963, 147. Ја сам обавила теренска истраживања у селима код Шавника: Комарници, Пошћењу и Петњици. После формирања села из катуна на платоу Језера испод Дурмитора, неки су имали катуне у близини насеља, као и они у селима Комарници, Пошћењу и Петњици (М. Маловић-Ђукић, *Дробњак њод њурском влашћу у XV веку*, Гласник Завичајног музеја 2, Пљевља 2001, 120). Сличан процес одвијао се и у Пиви, где се из катуна (летњих станишта) једне нахије (нахије Бањана-Бање) формирала друга нахија (нахија Пива). Да је то процес дугог трајања, говоре подаци о појединим братствима која се данас налазе истовремено у Бањанима и Пиви (братство Копривица и друга). Овде се ради о две суседне нахије (Комарници и Пиви) где су се вероватно одвијали и слични процеси.

седентаризацију влаха,¹⁷ што говори да власи Пиве нису још прешли на седелачки начин живота у време турског пописа.

И Пива је као и остале влашке нахије Херцеговачког санџака припадала царском хасу. Међутим, плаћала је глобу (нијабет) санџак-бегу, која је годишње износила 1100 акчи,¹⁸ упола мање од нахије Комарнице, која је плаћала 2000 акчи. Нијабет представља облик ванекономске ренте за кривице, казне, женидбе и друго, а показује бројност становништва од кога се та рента наплаћивала. Нахија Пива састојала се од деветнаест катуна-џемата. Уписани су домаћини и самци, летња и зимска станишта, њиве и баштине, уколико их је било. У Пиви је било 593 домаћинства и два самца. Сваки џемат је имао свог старешину по коме се џемат уписивао. Поред прецизних дефтерских података, тешко је утврдити број становника влаха у нахији Пиви или Бањи, јер нема података о просечној величини влашког домаћинства. Раније се сматрало да су домаћинства бројила од 6 до 8 чланова, док се у новије време сматра да је једно домаћинства имало од 4 до 7 чланова. То представља просек за рајинску породицу у овом периоду, али не важи за влашке породице које су због режима плаћања пореза-филурије по кући, а не по глави становника, биле многољудније.

Нахија Пива, као влашка нахија, улазила је у састав царског хаса, као што смо навели. Њени становници – власи испуњавали су уговорене војне обавезе, а за узврат били су ослобођени свих дажбина повезаних са земљорадњом и рајинским статусом. Одредбама канунаме из 1477. прецизно су регулисана влашка права и обавезе. Они су били дужни да од сваке куће, једном годишње, на Ђурђевдан, дају 1 златник, 1 овцу с јагњетом (или њену противувредност у новцу, која је износила 12 акчи) и 1 овна (или 15 акчи). Сваких 50 кућа било је у обавези да даје два овна (или 60 акчи) и 1 шатор (или 100 акчи). У време војног похода сваких 10 кућа морало је да опреми и да да 1 коњаника под оружјем и на коњу, који је морао да учествује у том походу. Заузврат, били су ослобођени свих других намета које је плаћала раја.¹⁹

У нахији Пиви мали је број влаха с баштинама с обзиром на величину нахије. Мора се узети у обзир да је то влашка нахија у којој је сточарство главни извор прихода, док су у њој баштине врло мало заступљене. У компактним влашким нахијама веома ретко се јављају власи тимарници.²⁰ Међутим, било је влаха с тимарима и у нахији Пиви.

Међу старешинама катуна у Пиви помиње се један тимарник, који је имао тимар у Требињу. Поседник овог тимара био је Вукић син Грубача (Грбача) односно

17 N. Filipović, *Islamizacija vlaha u Bosni i Hercegovini u XV i XVI vijeku*, Radovi ANBH 22, Sarajevo 1983, 140-141.

18 A. Aličić, *Poimenični popis*, 206; N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema*, 156.

19 Канун о власима Херцеговачког санџака из 1477. године објављен је у: *Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zbornički, kliški, crnogorski i skadarski sandžak*, priredili B. Đurđev, N. Filipović, N. Hadžibegić, M. Mujić и H. Šabanović, Sarajevo 1957, 12.

20 N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema*, 136, 160.

Вукић Грубачевић старешина катуна од 35 домова у нахији Пиви.²¹ Вероватно је његов брат био Радашин Грубачевић, познати трговац у Дубровнику, и старешина катуна од 39 кућа у Пиви.²² Не зна се да ли је овом спахији-хришћанину (Вукићу Грубачевићу), призната стара феудална баштина или је пак добио од Турака, у циљу привлачења катунске организације, за коју је био везан. Овде постоји једна потешкоћа, јер се у требињској области као тимарници јављају двојица спахија под истим именом и именом њихових очева. То је поменути Вукић Грубачевић и друга личност са истим именом и именом оца - Вукић син Грубача. Да нису били једно те исто лице говори податак да се јавља реч «други» (*diger*) уз име последњег Грубачевог сина Вукића и различита села која су улазила у састав њихових тимара. Оба Вукића Грубачевића имали су различите тимаре у требињској области, као што смо навели. У тимар Вукића Грубачевића улазили су делови села Дражин До, Цицина и Хум. Његови хаса поседе састојали су се од једног винограда и две њиве. Укупна рента са његовог тимара износила је 2505 акчи. Војна дужност Вукићева састојала се од једног средњег оклопника с момком. Други (*diger*) Вукић, син Грубача имао је тимар у требињском крају у који је улазио део села Грнчарева. Није поседовао хаса поседе. Рента са његовог тимара била је 1700 акчи. Војну обавезу извршавао је са једним лаким оклопником. Неизвесно је који је од њих двојице управљао катуном у нахији Пиви или Бањи, односно катуном у Рудинама. Овде је важно то да је сигурно један од ова два Вукића Грубачевића био старешина катуна у нахији Пиви или Бањи.

И нахија Пива имала је кнеза као и друге влашке нахије. Кнез Вукић је био истовремено кнез једног катуна и целе нахије Пиве. Имао је велики углед. Био је старешина највећег катуна са 126 кућа. То је после катуна војводе Петра Храбрена у Доњим Власима највећи влашки катун у Херцеговини.²³ Места Језерца и Јагод била су његова стара баштина па су поново на њега уписана. Имао је и један млин у баштину.²⁴ И овде се види као су се старе спахије-хришћани бориле да упишу на себе своје старе баштине које им је турска власт признавала. Турска власт је признала његову влашку баштину као феудалну баштину с титулом и обавезама спахије. Улога кнеза Вукића у нахији Пиви као и у осталим влашким нахијама у Херцеговачком санџаку имала је политичку функцију.²⁵ Он је као представник влаха Пиве утврђивао с Турцима летња и зимска станишта и регулисао односе међу катунима. Као врховни старешина помагао је при купљењу влашке ренте. Откривао је и у дефтер уносио неуписане земље и села, сељаке-жупнике и влахе сточаре.

21 А. Алић, *Poimenični popis*, 76; N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema*, 191-192; Ђ. Тошић, *Требињска област у средњем веку*, Београд 1997, 219.

22 А. Алић, *Poimenični popis*, 77.

23 А. Алић, *Poimenični popis*, 78-79, 130-131; N. Filipović, *Vlasi i uspostava timarskog sistema*, 183-184.

24 А. Алић, *Poimenični popis*, 78-79.

25 Б. Ђурђев, *О кнезовима њод њурском влашћу*, Историски часопис 1, Београд 1948, 16, 23-24; Н. Филиповић, *Исламизација влаха*, 141.

Покушаћемо да још једном идентификујемо топониме из Херцеговачког дефтера 1475/1477. који би припадали нахији Пиви, и да на тај начин донекле разграничимо нахију Бањане и нахију Пиву. У нахији Комарници јављају се два топонима под називом *Пива* и *Црна Гора* у џемату Радоње, сина Црње, који је био старешина катуна од 13 кућа.²⁶ *Пива* је поменута као место, где се налазила баштина поменутог Радоње, док је *Црна Гора* била његово летње станиште. Топоним *Црна Гора* идентификовали смо са данашњим селом *Мала Црна Гора* код Жабљака под Дурмитором. Ту је и данас граница између Пиве и Дробњака. Поставља се питање колико је турски пописивач знао да раздвоји место *Пива* од области *Пива*. Турски пописивач је свакако мислио на област Пива јер наводи да се Радоњина баштина састојала «од њиве зване *Појрајџница* и *Орашје* и баштине зване *Мочница* у селу *Губе* место звано *Пива*», што значи да се баштина *Мочница* налазила се у селу *Губе* у области *Пива*. Овде се свакако мисли на *Пиву* као област. Изгледа да се овде ради о уласку једне нахије у територију друге суседне нахије. То јест, нахија Комарница је улазила у територију нахије Пиве, што је одавно познато у историјској науци, како смо навели.

Један део топонима који се јављају у Херцеговачком дефтеру 1475/1477. у *Нахији Пива*, други назив *Бања* идентификовао је и убицирао на терену Обрен Благојевић, који није био у прилици да користи позније објављени Херцеговачки дефтер. То су места и локалитети који припадају нахији Пиви а јављају се као летња, односно зимска станишта или као баштине: *Рудинице*, *Сџабна*, *Орах*, *Ковачи*, *Лисина*, *Врошџица* и *Пишче*, док за *Забрђе*, *Смријечно*, *Криводо* и *Трсу* није сасвим сигуран.²⁷ Сва наведена места налазе се данас у Пиви. Покушаћемо да убицирамо још неке локалитете који припадају нахији Пива.

Део села *Кулићи* помиње се као баштина старешине катуна Херака сина Радка од 28 кућа у Пиви.²⁸ То је вероватно данашњи заселак *Кулићи*, који се јавља под истим именом у селу *Пишчу* у Пиви. Поменути старешина катуна у Пиви Вукић Грубачевић и тимарник у требињској области²⁹ имао је сина Вукосава који се помиње у очевом катуну као кућни старешина и поседовао је део села *Сџрашично* у баштину.³⁰ Топоним *Сџрашично* је вероватно данашње село *Жеично* у Пиви.

Кнез Вукић, син Братила, старешина највећег катуна у нахији Пиви од 126 кућа, био је истовремено кнез једног катуна и кнез целе нахије Пиве, као што смо навели. Власи катуна кнеза Вукића зимују у месту *Врбица*, које је очигледно добило име по данашњој реци Врбници, која протиче кроз Стабна. Летња станишта његовог катуна били су *Орах*, данас истоимено село у Пиви, *Сисач*, вероватно данас *Сињац* у Пиви и *Смреча*, које се вероватно односи на село *Смријечно* у Пиви.

26 А. Аличић, *Поименични попис*, 57.

27 О. Благојевић, *Пива* 101; М. Маловић-Ђукић, *Пива у средњем веку*, 49.

28 А. Аличић, *Поименични попис*, 70-71.

29 Видети нап. 20.

30 А. Аличић, *Поименични попис*, 76.

Старе баштине кнеза Вукића *Језерца* и *Јајод* поново су на њега уписане. Место *Језерце* вероватно је данашњи топоним који се помиње под истим називом источно од села Смријечна.

Топоним *Лукавица* помиње се као летње станиште у два катуна у нахији Пива: у катуну Вукше, сина Радича, старешине катуна од 40 кућа и у катуну Станоја, сина Степка.³¹ Данас постоји локалитет то јест планина *Лукавица*, која се простира изнад засеока Војиновића у селу Пишчу у Пиви. Вероватно се ради о истом топониму званом Лукавица који се помиње у нахији Пиви.

Нахија Пива је специфична по многим појавама које су пратиле њен настајак. Она представља јединствен случај у Херцеговачком санцаку, јер је пописана у Херцеговачком дефтеру 1475/1477. године заједно са другом нахијом (нахијом Бањани). Ове две нахије биле су повезане заједничким зимским, односно летњим стаништима. У нахији Пиви имали су власи Бањани летња станишта. На ту појаву указује и данашњи топоним на простору Пиве под називом Бањски катун. Нахија Пива, за разлику од других влашких нахија (нахије Комарнице), касније је била захваћена процесом исламизације, јер се у њеним катунима не јавља нити једно исламизирано лице у попису из 1475/77. године. Исто тако, у овој нахији у помнутом попису није уписано ниједно свештено лице за разлику од суседне нахије Комарнице где се помиње један поп и попов син. Све ово упућује на закључак да власи нахије Пиве нису били још прешли на седелачки начин живота по селима, те их због тога није био захватио процес исламизације.

31 А. Aličić, *Poimenični popis*, 72-74. У Херцеговачком дефтеру из 1475/77. године помиње се Лукавица као летње станиште једног катуна у нахији Грачаница (данас Никшићка Жупа) и влаха који су држали мали део опустеле жупе Оногошт (област данашњих Озринића, у близини Никшића). (А. Aličić, *Poimenični popis*, 66, 69-71; Б. Ђурђевић, *Територијализација катунске организације*, 147). Истраживањем на терену дошли смо до података да се под истим називом планина Лукавица данас налази на висоравни Крново, северно од Никшића, и заједнички је катун становника села у Никшићкој Жупи и сељана Горњег Загарача, удаљеног десетак километара од Даниловграда на путу који води преко Чева за Цетиње. Тако је планина Лукавица била катун сељана Никшићке жупе у средњем веку, као што је и данас. Према томе, то су све појаве дугог трајања и воде порекло из средњег века. Можда је било слично са планином Лукавицом у Пиви. Ради се о истим топонимима (Лукавица), смештеним у различитим областима (у Пиви и Дробњаку).

PhD Marica MALOVIC – DJUKIC
The Institut of history
Belgrade

ONCE AGAIN ABOUT BEGINNINGS OF NAHYE PIVA
Summary

Piva was a specific nahye by many characteristics which were following its beginnings. It is unique in Hercegovina sanjak, because it is subscribed in register of Hercegovina from 1475/1477, together with the other nahye (Banjani nahye). These two nahies were connected by common winter and summer habitations. In the nahye, Piva Banjani vlachs had their summer habitations, as indicates Banjski katun, nowadays toponym in the region of Piva. Out of the katun, namely nahye Banjani, was separated a katun, respectively nahye Piva, which originated from summer habitations of the nahye Banjani. This is a long lasting process which started to evolve from the late Middle Ages, but we do not know how long it lasted and when was ended. The nahye Piva, in difference of the other vlach nahyes (neighbouring nahye Komarnica), was later involved by spread of Islam, according to the fact that none Islamized person occurs in the register from 1475/ 1477. All these indicate a conclusion that vlachs of Piva nahye did not yet accept sedentary way of life in villages, and because of this, they were not involved in a process of Islamization.